

Az új társadalmi nyilvánosság és a demokrácia ellehetetlenülése?

Összefoglalás: Az esszé azt vizsgálja, hogy a kortárs digitális nyilvánosság architekturális logikája összeegyeztethető-e a deliberatív demokrácia normatív követelményeivel. A habermasi Strukturwandel-keretet újraolvasva amellet érvel, hogy a digitális platformkapitalizmus nem csupán kiüresíti a demokratikus formákat, ahogyan a poszt-demokratikus diagnózis állítja, hanem rendszerszinten ellehetetleníti a deliberáció lehetőségfeltételeit. Négy strukturális dimenzió mentén rajzolódik ki ez a mintázat: (1) a figyelemgazdaság és az algoritmikus kolonizáció, amely az állampolgárokat deliberatív résztvevőkből hirdetőkné értékesített termékekké alakítja; (2) az affektív mobilizáció és episztemikus tribalizmus, amely a kölcsönös megértés előfeltevését ássa alá; (3) a dezintermediáció és a közös tudás elleni támadások, amelyek a tudás és a vélemény megkülönböztetését lehetetlenítik el; valamint (4) a digitális panoptikum és a magánszféra rendszerszintű felszámolása. Együtt e dimenziók egy ontológiai mélységű átalakulást írnak le az infoszférában, amelyet sem a liberális átláthatósági reformok, sem a szociáldemokrata szabályozási kísérletek, sem a radikális platform-kooperativizmus, sem a technolibertárius decentralizáció nem képes érdemben oldani, részben a regulatory capture és a transznacionális tőke területen kívüliségének strukturális okai miatt. A tanulmány konklúziója szerint a digitális architektúra egyik lehetséges belső teleológiája a soft autoritarizmus: olyan rezsím, amely a demokratikus szó-kincset nem elveti, hanem elfoglalja, miközben annak normatív tartalmát rendszerszinten ellehetetleníti.

Kulcsszavak: Deliberatív demokrácia, digitális nyilvánosság, refeudalizáció, demokrácia ellehetetlenülése, soft autoritarizmus.

Abstract: This essay examines whether the architectural logic of the contemporary digital public sphere is compatible with the normative demands of deliberative democracy. Rereading the Habermasian Strukturwandel frame-

* Ștefan cel Mare Egyetem, Suceava
Email: victor.papp@student.usv.ro
ORCID: 0009-0007-3432-5304

[1] Cohen, J. (1989): *Deliberation and Democratic Legitimacy*. In: Hamlin, A.–Pettit, P. (Eds.): *The Good Polity: Normative Analysis of the State*, pp. 17–34. Oxford: Blackwell.

[2] Gutmann, A.–Thompson, D. (2004): *Why Deliberative Democracy?* Princeton: Princeton University Press.

[3] Rawls, J. (1997): *The Idea of Public Reason Revisited*. *The University of Chicago Law Review*, 64., (3.), pp. 765–807.

work, it argues that digital platform capitalism does not merely hollow out democratic forms, as the post-democratic diagnosis claims, but systemically forecloses the conditions of possibility of deliberation itself. This pattern emerges along four structural dimensions: (1) the attention economy and algorithmic colonization, which transforms citizens from deliberative participants into products sold to advertisers; (2) affective mobilization and epistemic tribalism, which erodes the presupposition of mutual understanding; (3) disintermediation and common-knowledge attacks, which dissolve the distinction between knowledge and opinion; and (4) the digital panopticon and the systemic dismantling of the private sphere. Together, these dimensions describe an ontologically deep transformation within the infosphere that neither liberal transparency reforms, nor social-democratic regulatory efforts, nor radical platform cooperativism, nor techno-libertarian decentralization can substantively resolve, partly due to the structural causes of regulatory capture and the extraterritoriality of transnational capital. The essay concludes that one possible internal teleology of digital architecture is soft authoritarianism: a regime that does not reject democratic vocabulary but occupies it, while systemically foreclosing its normative content.

Keywords: Deliberative democracy, digital public sphere, refeudalization, foreclosure of democracy, soft authoritarianism.

Bevezetés: a deliberáció centrális szerepe

A deliberáció a kortárs demokrácia normatív magját alkotja. Többet jelent pusztán episztemikus döntéshozatali eljárásnál, hisz alapvető gyakorlat, amely magát a demokráciát legitimálja. Az egyéni preferenciák szavazás útján történő egyszerű aggregálásán alapuló demokráciától a deliberatív demokráciáig¹ vezető átmenet a demokratikus rezsimnek lényegi újraorientációját jelzi. Pontosabban, a kollektív döntések tekintélye nem pusztán a többségi akaratból ered és támasztódik alá, hanem az azt megelőző és azt követő érvelési folyamat minőségéből is [1; 2; 3].

A népszuverenitás deliberatív újraértelmezése szerint, nem egy egységes néparat (mint Jean-Jacques Rousseau esetében a *volonté générale*), hanem eljárásként:

¹ A „deliberatív demokrácia” kifejezés először 1980-ban jelent meg Joseph M. Besette egyik könyvfejezetében, amelynek címe: „Deliberative Democracy: The Majority Principle in Republican Government”.

a közvélemény és az akaratképzés folyamatos, nyitott és inkluzív folyamataként. A szuverenitás nem egyetlen entitásban vagy csoportban testesül meg, hanem a demokratikus társadalom kommunikatív folyamataiban oszlik szét [4].

A deliberatív folyamat olyan szakaszokon keresztül valósul meg, mint a probléma azonosítása, az információgyűjtés, az alternatívák megfogalmazása, az érvek értékelése és a végső döntés igazolása. Ez az eljárási architektúra a párbeszédet és a vitát az egyszerű diszkurzív interakció formáiból egy összetett episztemikus mechanizmus alkotóelemeivé emeli. A deliberatív demokrácia azt állítja, hogy a politikai döntések legitimitása abból a folyamatból származik, amelyben szabad és egyenlő polgárok kölcsönös igazolásokba bocsátkoznak olyan érvek alapján, amelyeket mindenki elfogadhat [5].

A társadalmi nyilvánosság habermasi fogalma (*Öffentlichkeit*) ezért nélkülözhetetlenné válik annak megértéséhez, milyen feltételek mellett válik lehetővé a demokratikus deliberáció [6]. Ez a fogalom a társadalmi élet azon tartományaként határozható meg, amelyben kialakulhat a közvéleményhez közelítő véleményformálás: olyan interszjektív térként, amely kommunikáció révén jön létre, és elkülönül mind az államtól, mind a gazdasági piactól. Értelmezésében a nyilvánosság több, egymással összefüggő funkciót lát el: közvetít a társadalom és az állam között, kritikai kontrollt gyakorol a hatalom felett, elősegíti a tájékozott közvélemény kialakulását, valamint biztosítja a marginalizált hangok bevonását a deliberatív folyamatba.

E feltételek mellett a nyilvánosság fejlődése és átalakulása szükségszerűen magával vonja a politikai rezsim minőségi változását is. Amikor a tömegmédiá elsősorban a szenzációra és a kereskedelmi érdekekre összpontosít, vagy amikor a civil szervezetek az állampolgárok elégedetlenségét egy ideológia nevében csatornázzák, a nyilvánosság súlyos torzulást szenved. Az alábbiakban amellet érvelünk, hogy a kirakatszerű nyilvánosság kirakatdemokráciát implikál: a kettő között szoros, a habermasi hagyomány által jól dokumentált kapcsolat áll fenn [6].

Az esszé, a deliberatív demokrácia alapjait érintő komplex kérdésből indul ki: miként fejlődött történetileg a nyilvánosság, és mennyiben kompatibilis annak jelenlegi – túlnyomórészt digitális – architektúrája a demokratikus kormányzással? Érvelésünk szerint ezek az átalakulások mély strukturális metamorfózist jelentenek, nem pusztán kiüresítik, hanem a lehetőség szintjén ellehetetlenítik is a deliberatív demokrácia gyakorlatát: a digitális architektúra eltávolítja azokat a strukturális feltételeket, amelyek mellett az autentikus demokratikus kormányzás egyáltalán értelmezhető lenne. Ez erősebb állítás, mint a poszt-demokratikus hagyomány [7; 8]

[4] Habermas, J. (1989): *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*. Cambridge: MIT Press.

[5] Fraser, N. (1990): *Rethinking the Public Sphere: A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy*. *Social Text*, 25/26., pp. 56–80.

[6] Mouffe, C. (2013): *Agonistics: Thinking the World Politically*. London: Verso.

[7] Sartori, G. (1997): *Homo Videns: Televisione e Post-pensiero*. Rome: Laterza.

[8] Benkler, Y. (2006): *The Wealth of Networks: How Social Production Transforms Markets and Freedom*. New Haven: Yale University Press.

[5] Fraser, N. (1990): Rethinking the Public Sphere: A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy. *Social Text*, 25/26., pp. 56–80.

[9] Sunstein, C. R. (2007): *Republic.com 2.0*. Princeton: Princeton University Press.

[10] Rosa, H. (2013). *Social Acceleration: A New Theory of Modernity*. New York: Columbia University Press.

[11] Stiegler, B. (2010): *For a New Critique of Political Economy*. Cambridge: Polity Press.

[12] Papacharissi, Z. (2015): *Affective Publics: Sentiment, Technology, and Politics*. Oxford: Oxford University Press.

„kiüresedési” tézise: nem azt mondjuk, hogy a demokrácia üres formává vált, hanem azt, hogy a működéséhez szükséges architektúrális feltételek maguk válnak rendszerszinten elérhetetlenné. Egy módszertani megjegyzés is szükséges: az elemzés a habermasi normatív keretet veszi alapul mint diagnosztikai mércét, miközben elismerjük, hogy az agonisztikus kritika [9] alternatív értelmezési horizontot kínál, amelyhez az utolsó fejezetben térünk vissza.

A nyilvánosság átalakulása: genezis és refeudalizáció

A nyilvánosság modern fogalma Habermas *Strukturwandel der Öffentlichkeit* (1962/1989) című művében gyökerezik [5]. E munkában a polgári nyilvánosság kialakulása a 18. századi Európában kerül azonosításra: olyan társadalmi térként, amely elkülönült az államtól és a magánszférától, és ahol az állampolgárok a kritikai ész gyakorlása révén vitatták meg a közérdekű kérdéseket. Bár a görög-római politikai hagyomány – különösen az agora és a fórum intézményei [10] – történeti előzményként szolgált a modern nyilvánossághoz, a habermasi értelemben vett *Öffentlichkeit* nem ezen ókori formák egyenes folytatása, hanem egy strukturálisan új képződmény: a polgári társadalom termékeként a sajtó, a kávéházak és az irodalmi szalonok közvetítették.

Ez a modell három alapvető normatív premisszára épült: az egyetemes hozzáférhetőségre, a diskurzusban részt vevők egyenlőségére és a racionális érvelés révén elérhető konszenzusra való orientációra. A polgári nyilvánosságot a kommunikatív racionalitás jellemezte: az érvelés a „legjobb érv erején” alapult; az elvi hozzáférhetőség, azaz formális nyitottság az összes művelt polgár számára; a hierarchiák felüggesztése és a társadalmi státusz zárójelbe tétele a vitában; valamint a tipográfiai közvetítés, az aszinkron, de reflexív kommunikáció.

Ezt az idealizált modellt azonban számos kritika érte. Mindenekelőtt azzal, hogy a polgári nyilvánosság soha nem volt valóban egyetemes vagy inkluzív, hanem szisztematikusan kizárta a nőket, a munkásosztályokat és a kisebbségeket, azaz az úgynevezett szubaltern ellen-nyilvánosságokat (*subaltern counter-publics*) [11; 12]. A pluralizmust és a konfliktust a demokratikus nyilvánosság konstitutív dimenzióiként megragadó alternatív perspektívák [9] továbbfejlesztették ezt a kritikát, az egyetemes konszenzus normatív primátusát megkérdőjelezve.

A normatív és empirikus megközelítések közötti közvetítést szolgálja a habermasi hagyomány szociológiai továbbfejlesztése [13], amely a nyilvánosságot többszintű - interakciós, szervezeti és tömegmédiá-szintű - rendszerként konceptualizálja. Fontos hozzátenni: az ellen-nyilvánosságok [12] fogalma nem csupán negatív diagnózis, hanem produktív értelmezési keret is, amely segíthet megérteni a kortárs digitális fragmentáció kettős természetét: egyszerre patológiát és új kollektív szubjektumok formálódási helyét.

Habermas [5] maga is azonosított egy „refeudalizációs” folyamatot a 20. század második felében, amelynek során a nyilvánosság egyre inkább a kereskedelmi érdekek és a médiamanipuláció uralma alá kerül.

Ez a diagnózis a kapitalizmus és a politikai apparátus egymást kiegészítő szubjektumformáló munkájára mutat rá: az előbbi reflektálatlan fogyasztóként, az utóbbi reflektálatlan polgárként konstituálja az egyént. A két mozzanat együttesen vonja meg tőle a kritikai-deliberatív cselekvőképesség lehetőségét [14].

A feudalizmussal vont analógia több szinten is működik: a racionális diskurzusnak a látványos reprezentációval való felváltására utal, a személyes függőségi viszonyok visszatérésére, valamint a közhatalom privatizációjára. Ezt a folyamatot megerősítette és továbbfejlesztette a modern kapitalizmus újrafeudalizációja [15]: a gazdaság neoliberális modernizációjának folyamata során a mai társadalom számos területén olyan társadalmi átalakulás megy végbe, amely ismét újratерemti a premodern társadalmi formákat, hierarchiákat és hatalmi struktúrákat. Ez nem a múlt társadalmi formáihoz való visszaesésként történik, hanem olyan társadalmi átalakulások paradox következményeként, amelyek a régít újként hozzák létre, és ezáltal „neo-feudális” mintázatokat termelnek a vagonon, az elismerés és a hatalom eloszlásában [15].

A nyilvánosság újrafeudalizációja a racionális-kritikai vita regresszióját jelentette a „reprezentatív nyilvánosság” javára. A tömegmédiá, ezen belül is elsősorban a televízió, volt az a fő eszköz, amely elősegítette az állampolgárok aktív résztvevőkből passzív fogyasztókká való átalakulását. A homo sapiens-ről a homo videns-re való áttérést a szóalapú kultúra kép-alapú kultúrával való felváltása idézte elő [16]. A látható primátusa az érthetővel szemben „látást megértés nélkül” eredményez, ami aláássa az absztrakt gondolkodást.

[5] Fraser, N. (1990): Rethinking the Public Sphere: A Contribution to the Critique of Actually Existing Democracy. *Social Text*, 25/26., pp. 56–80.

[12] Papacharissi, Z. (2015): *Affective Publics: Sentiment, Technology, and Politics*. Oxford: Oxford University Press.

[13] Zuboff, S. (2019): *The Age of Surveillance Capitalism: The Fight for a Human Future at the New Frontier of Power*. New York: PublicAffairs.

[14] Han, B.-C. (2013): *Im Schwarm: Ansichten des Digitalen*. Berlin: Matthes & Seitz.

[15] Wu, T. (2016): *The Attention Merchants: The Epic Scramble to Get Inside Our Heads*. New York: Knopf.

[16] Müller, J. W. (2016): *What Is Populism?* Philadelphia: University of Pennsylvania Press.

[12] Papacharissi, Z. (2015): *Affective Publics: Sentiment, Technology, and Politics*. Oxford: Oxford University Press.

[17] Finley, E. (2022): *The Ideology of Democratism*. Oxford: Oxford University Press.

[18] Lynch, M. (2016): *The Internet of Us: Knowing More and Understanding Less in the Age of Big Data*. New York: Liveright.

[19] Lynch, M. (2019): *Know-It-All Society: Truth and Arrogance in Political Culture*. New York: Liveright.

[20] Penney, J. W. (2016): Chilling Effects: Online Surveillance and Wikipedia Use. *Berkeley Technology Law Journal*, 31., (1.), pp. 117–182.

[21] Snowden, E. (2019): *Permanent Record*. New York: Metropolitan Books.

[22] Schneier, B. (2015): *Data and Goliath: The Hidden Battles to Collect Your Data and Control Your World*. New York: W. W. Norton.

A digitális nyilvánosság: az optimizmustól a fragmentációig

A refeudalizáció és a digitális átalakulás között folytonosság és diszkontinuitás egyaránt fennáll. A folytonosság világos: a kereskedelmi logika, a látvány elsődlegessége és a racionális-kritikai vita kiszorulása mind áthagyományozódik. A digitális korszak azonban három döntő elem mentén tér el a televízió korától: a sebesség (a kommunikáció valós idejű és határtalan), a skála (globális hatókör, milliárdos felhasználói bázis) és az algoritmikus közvetítés (a tartalomkiválasztás emberi szerkesztők helyett opakus számítási eljárásokra hárul). E három tényező nem pusztán fokozati, hanem minőségi különbséget hoz létre. Habermas csak késői munkájában [17] ismerhette fel teljes mértékben azt, amit korábban nem láthatott előre: hogy az internet és a digitális környezet miként gyorsítja fel és intenzifikálja a refeudalizációs tendenciákat olyan mértékben, hogy a nyilvánosság új strukturális átalakulásáról beszélhetünk.

A digitalizáció kezdetén optimistán közelítették meg az átalakulásokat, azt sugallva, hogy az internet elősegítheti egy új, hálózatos nyilvánosság (*networked public sphere*) kialakulását, amely demokratikusabb és részvételibb lehet [18]. Az online deliberáció empirikus vizsgálatai [19] azonban hamar dokumentálták e remények korlátait: a digitális fórumokon ritkán teljesülnek a habermasi kommunikatív racionalitás alapfeltételei. A fragmentáció és a visszhangkamrák (*echo chambers*) kialakulásának veszélye olyan jelenségek, amelyek súlyosan alá tudják ásni a demokratikus deliberációt [20]. Ugyanakkor a fragmentáció nem egyértelműen patológikus: a #MeToo vagy a Black Lives Matter mozgalmak példája azt mutatja, hogy a digitális tér új ellen-nyilvánosságok formálódásának is teret enged [12]. A kérdés tehát nem az, hogy a fragmentáció önmagában rossz-e, hanem az, hogy az algoritmikus közvetítés milyen formáit ösztönzi és milyeneket bénít meg.

Ezzel párhuzamosan a társadalmi gyorsulás időparadoxont hoz létre: minél gyorsabban változnak a dolgok, annál inkább megtapasztalja az emberiség a „száguldó mozdulatlanságot” (*rasender Stillstand*) [21], azaz egy olyan állapotot, amelyben a frenetikus aktivitás politikai benuhátságot eredményez, miközben a digitális kommunikáció sebessége aláássa a tartós deliberáció lehetőségét [22].

Ezt a gondolatot mélyíti tovább a „szenzibilitás proletarizálódásának” fogalma [23]: míg az ipari kapitalizmus a munkások kezeit deprofesszionalizálta, addig a digitális kapitalizmus az emberek elméjét deprofesszionalizálja, lerombolva a humán „retenciót”, vagyis a tartós emlékek kialakításának és a mély reflexióba való bevonódásnak a képességét.

A technológiai gyorsulás így időbeli inkompatibilitást hoz létre az információs környezet gyors ritmusa és a demokratikus intézmények számára szükséges lassabb tempó között.

A nyilvánosság átalakulásának egy másik meghatározó vonatkozása az „affektív nyilvánosságok” jelenségéhez kapcsolódik [24]. Az érzelmi intenzitás felváltja a racionális érvelést, a felhasználók érzelmeit pedig a „megfigyelési kapitalizmusra” [25] épülő üzleti modellek eszközként használják fel: az algoritmusok úgy vannak megtervezve, hogy az erős érzelmi reakciókat kiváltó tartalmakat részesítsék előnyben. Ebben a közegben a digitális raj (*digital swarm*) szétrombolja a koherens közvélemény kialakulásának lehetőségét, a virális felháborodás pedig a deliberatív ítéletalkotás helyébe lép [26]. E diagnózis radikálisabb formáját az *infokrácia* fogalma kínálja [27]: a digitális strukturális átalakulás új uralmi formát hoz létre, amelyben az információs rezsim maga válik a politikai hatalom intézményesítésének közegévé, miközben a deliberáció időbeli és reflexív feltételei felszámolódnak.

Mély strukturális inkompatibilitások

A nyilvánosság átalakulásának elemzése szükségszerűen egy alapvető kérdéshez vezet: léteznek-e feloldhatatlan strukturális inkompatibilitások a jelenlegi digitális architektúra és a deliberatív demokrácia normatív követelményei között? A szakirodalom alapján védhető tézis, hogy léteznek mély strukturális feszültségek a mai digitális architektúra és a deliberatív demokrácia normatív ideáljai között. Ezek nem feltétlenül teljesen feloldhatatlanok, de rendszer szinten alakítják át a deliberáció lehetőségfeltételeit.

E feszültségek négy alapvető dimenzió mentén azonosíthatók. A négy dimenzió együttesen egy strukturális *foreclosure*-mintázatot rajzol ki: nem egyszerűen rontja a deliberáció minőségét, hanem rendszer szinten távolítja el

[23] Srnicek, N. (2017): *Platform Capitalism*. Cambridge: Polity Press.

[24] Cohen, J. E. (2019): *Between Truth and Power: The Legal Constructions of Informational Capitalism*. Oxford: Oxford University Press.

[25] Pasquale, F. (2015): *The Black Box Society: The Secret Algorithms That Control Money and Information*. Cambridge: Harvard University Press.

[26] Pasquale, F. (2020): *New Laws of Robotics: Defending Human Expertise in the Age of AI*. Cambridge: Harvard University Press.

[27] Farrell, H.– Schneier, B. (2018): *Common-Knowledge Attacks on Democracy*. Berkman Klein Center Research Publication.

[4] Habermas, J. (1989): *The Structural Transformation of the Public Sphere: An Inquiry into a Category of Bourgeois Society*. Cambridge: MIT Press.

[9] Sunstein, C. R. (2007): *Republic.com 2.0*. Princeton: Princeton University Press.

[25] Pasquale, F. (2015): *The Black Box Society: The Secret Algorithms That Control Money and Information*. Cambridge: Harvard University Press.

[28] Brown, W. (2015): *Undoing the Demos: Neoliberalism's Stealth Revolution*. New York: Zone Books.

[29] Van Dijck, J.–Poell, T.–de Waal, M. (2018): *The Platform Society: Public Values in a Connective World*. Oxford: Oxford University Press.

[30] Streeck, W. (2014): *Buying Time: The Delayed Crisis of Democratic Capitalism*. London: Verso.

[31] Slobodian, Q. (2018): *Globalists: The End of Empire and the Birth of Neoliberalism*. Cambridge: Harvard University Press.

[32] Schiller, D. (2014): *Digital Capitalism: Networking the Global Market System*. Cambridge, MA: MIT Press.

azokat az architektúrális feltételeket – a fenntartott figyelmet, az episztemikus hierarchiát, a racionális közvetítést és a védett magánszférát – amelyek mellett a deliberatív demokrácia egyáltalán működhetne. A *foreclosure* fogalmát, ahogyan azt a kritikai elmélet [9] használja, azért találjuk találébbnak a pusztán „inkompatibilitás” terminusnál, mert nem a két logika közötti súrlódást, hanem a lehetőség feltételeinek rendszerszintű elzárását ragadja meg. E foreclosure-logika elnyeri ontológiai mélységét akkor, ha az infoszféra fogalmán keresztül [28] közelítjük meg a digitális átalakulást: az emberi cselekvés és kommunikáció létmódjának olyan átstrukturálódásáról van szó, amely a deliberáció *lehetőségfeltételeit* érinti, nem csupán annak gyakorlati körülményeit. Az *első* dimenzió a figyelemgazdaság és az algoritmikus kolonizáció kérdéséhez kapcsolódik, pontosabban ahhoz, miként alakítja át a digitális platformok architektúrája – amelyet a felhasználói figyelem megragadásán és monetizálásán keresztül érvényesülő profitmaximalizálási imperatívusz vezérel – az állampolgárokat deliberatív résztvevőkből hirdetőkné értékesített termékeké. Ez radikálisan megfordítja a nyilvánosság normatív viszonyát. A nagy technológiai vállalatok (*Big Tech*) viselkedési adatokat vonnak ki és értékesítenek, így a digitális nyilvánosság többé nem semleges tér, hanem a hatalom és a profit szolgáltatásban álló, magántulajdonban lévő infrastruktúra [25]. Ez a modell az állampolgárokat árucikké alakítja [29]. A foreclosure-logika itt azt jelenti, hogy a deliberáció előfeltétele - a fenntartott, koncentrált figyelem - strukturálisan eltüntetve, mert üzleti modell szintjén ellentétes a platformok érdekeivel. A *második* dimenzió az affektív mobilizációt – a felháborodás és az érzelmi reakciók mindig előnyt élveznek a digitális platformokon – és a polarizációt erősíti, érintve az episztemikus tribalizmust. Ez az a jelenség, amelynek során az „elköteleződésre” (*engagement*) optimalizált ajánlóalgoritmusok felerősítik a politikai ellenfelekkel szembeni negatív érzelmeket, és az információs teret egymástól elzárt, átjárhatatlan episztemikus enklávékra fragmentálják. Az algoritmikus szűrés és személyre szabás használatával a nyilvánosság fragmentálódik: ez egyaránt aláássa a kölcsönös megértés habermasi előfeltevését [4] és az agonisztikus modellt [9], amely az ellenfél legitim megszólalóként való elismerését feltételezi. Az ilyen architektúra megkönnyíti az identitáspolitikát (*identity politics*) [30] két meghatározó elemét: a populista [31] és a „demokratista” [32] retorika térnyerését.

Megjegyzendő, hogy a demokratista fogalom - a demokrácia mint ideológia kritikája - egy specifikus politikai-filozófiai hagyományból merít [32], és nem azonosítható egyszerűen a liberális demokráciára vonatkozó standard kritikákkal.

A *harmadik* dimenzió szorosan a másodikhoz fűzhető: a dezintermediációhoz és az episztemikus autoritás válságához kapcsolódik. Az új digitális architektúra aláássa a tudás és a vélemény megkülönböztetésének képességét, és amikor minden hang azonos algoritmikus láthatóságot élvez, a tájékozott deliberációhoz elengedhetetlen episztemikus hierarchiák összeomlanak, miközben más, aszimmetrikus hatalmi viszonyok jönnek létre. E hierarchiák leépüléséhez hozzájárult a hagyományos kapuőrök (gatekeepers) eltűnése is, amelyet kezdetben a demokratizálódás jeleként ünnepeltek. Alternatív tudásvalidációs mechanizmusok hiányában azonban a digitális ökoszisztéma rendkívül sérülékennyé válik a dezinformációval szemben [33; 34], és kiszolgáltatottá válik a közös politikai tudásra irányuló támadásokkal szemben [35]. Ez utóbbiak az autokraták és a szervezett dezinformációs kampányok közös eszközei, amelyek éppen a demokrácia információs előfeltételeit célozzák.

A *negyedik* dimenzió egy digitális panoptikumot hoz létre, ahol az állandó láthatóság tudata perverz hatásokat eredményez: például öcenzúrát vagy az úgynevezett „nyilvánossággal-való-gondolkodást” (*thinking with a public*) [36; 37]. E koncepció szerint a nyilvánossággal-való-gondolkodás performatív, konszenzus-orientált dimenziója: olyan diskurzus, amely egy szimbolikus piacra lépve értékét nem az igazsághoz való viszonya, hanem a legitim tudás versengő termelői közötti erőviszonyok határozzák meg.

Empirikus bizonyítékok szólnak amellett, hogy a megfigyelés csökkenti a vitatott információk keresését (*chilling effect*) [38], ugyanakkor dokumentált tény az is, hogy a technológiai vállalatok és az állami hírszerző szolgálatok között szoros együttműködés folyik [39]. Az államok érdekeltek a vállalatok hatalmának fenntartásában, mivel ez megkönnyíti a tömeges megfigyelést [40]. Így egy mérgező, állam és magánszféra közötti szövetség jön létre, amely kölcsönösen előnyös (kontroll és profit), ugyanakkor rendkívül káros a demokratikus rezsim egészségére. A *foreclosure* itt a magánszféra - mint a független ítéletalkotás strukturális előfeltételének - rendszerszintű felszámolását jelenti. Összegezve: a négy dimenzió együttese nem pusztán strukturális feszültségeket jelez, hanem a deliberatív demokrácia *lehetőségfeltételeinek* rendszer-

[32] Schiller, D. (2014): *Digital Capitalism: Networking the Global Market System*. Cambridge: MIT Press.

[33] Golumbia, D. (2016): *The Politics of Bitcoin: Software as Right-Wing Extremism*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

[34] Weaver, N. (2018): Risks of Cryptocurrencies. *Communications of the ACM*, 61., (6.), pp. 20–24.

[35] MarlinSPIKE, M. (2022): *My First Impressions of Web3*. <https://moxie.org/2022/01/07/web3-first-impressions.html>

[36] Crouch, C. (2004): *Post-Democracy*. Cambridge: Polity Press.

[37] Mouffe, C. (2018): *For a Left Populism*. London: Verso.

[38] Keane, J. (2020): *The New Despotism*. Cambridge: Harvard University Press.

[39] Snowden, E. (2019): *Permanent Record*. New York: Metropolitan Books.

[40] Schneier, B. (2015): *Data and Goliath: The Hidden Battles to Collect Your Data and Control Your World*. New York: W. W. Norton.

[35] Marlinspike, M. (2022): *My First Impressions of Web3*. <https://moxie.org/2022/01/07/web3-first-impressions.html>

[41] Srnicek, N. (2017): *Platform Capitalism*. Cambridge: Polity Press.

[42] Cohen, J. E. (2019): *Between Truth and Power: The Legal Constructions of Informational Capitalism*. Oxford: Oxford University Press.

[43] Pasquale, F. (2015): *The Black Box Society: The Secret Algorithms That Control Money and Information*. Cambridge: Harvard University Press.

[44] Pasquale, F. (2020): *New Laws of Robotics: Defending Human Expertise in the Age of AI*. Cambridge: Harvard University Press.

szintű *foreclosure*-jét. Ha a teljes „feloldhatatlanság” erős állítás lenne, a mély strukturális ellehetetlenülés sokkal közelebb áll a valósághoz. Egy biztos: a deliberatív demokrácia sokkal többet követel, mint amit a digitális szféra építői és működtetői feljárnani tudnak vagy akarnak, sőt, amit jelenlegi architekturális logikájuk mellett egyáltalán feljárnani képesek lennének.

Ellenőrzés, oligopólium és a demokratikus felelősség kudarca

A szabályozási, tervezési és intézményi beavatkozások elvi szinten képesek a két logika közötti távolság csökkentésére. Ez a felismerés azonban szükségszerűen az ellenőrzés kérdéséhez vezet: ki rendelkezik a digitális nyilvánosság architektúrája feletti döntési autoritással? Az empirikus válasz egyértelmű: ez az ellenőrzés egy szűk oligopóliumban - a Meta, az Alphabet, az X, a ByteDance és a Microsoft által dominált platformkapitalizmusban [41] – koncentrálódik. A felhasználói pozíció ebben a struktúrában fogalmilag pontatlan: a platformok alanyai sokkal inkább szubjektumok az aszimmetrikus hatalmi viszony foucault-i értelmében, mint autonóm cselekvők. A vezető technológiai vállalatok ugyanis olyan biopolitikai hatalmat gyakorolnak, amely képes a felhasználók viselkedésének és identitásának konstitutív formálására [42]. Mindez egy strukturális opacitást eredményez, amelyben a döntéshozatali folyamatok hozzáférhetetlenné válnak. A fekete doboz episztemikus problémája [43; 44] tehát nem metaforikus, hanem a kortárs digitális architektúra konstitutív jellemzője.

Az ellenőrzés nem monolitikus, hanem rétegzett: az algoritmusokat mérnökök hozzák létre meghatározott értékek mentén, akiket menedzserek felügyelnek, akik pedig a befektetők nyomásának vannak kitéve, mindezt a kapitalista imperatívusz és a politikai tényező szoros figyelése mellett. A platformvezetők egyoldalúan hozhatnak döntéseket a moderálási szabályokról, amelyek milliárdokat érintenek, de ezek a döntések a részvényesi nyomás által, a növekedés és a profit maximalizálása érdekében korlátozottak.

A jelenlegi architektúralétrehozott egy strukturális csapdát, amelyet a kortárs szakirodalom *közös tudás elleni támadások* problémájaként diagnosztizál [35]:

a látszólagos nyitottság és részvétel árnyékával elfedi az algoritmikus hatalom valós koncentrációját, miközben éppen a demokratikus intézmények számára nélkülözhetetlen közös tudás stabilitását ássa alá. Így írja bele a digitális architektúra a neoliberalizmus racionalitását: az összes társadalmi kapcsolat piaci tranzakcióvá alakítását, az emberi érték metrikus kvantifikálását és a felelősség individualizálását [45].

A transznacionális vállalatok, például a digitális platformok felelősségre vonására (*accountability*) szolgáló hagyományos mechanizmusok – a piac, a jogi felelősség és a nemzeti szuverenitás – nem bizonyulnak megfelelőnek vagy hatékonyak. A neoklasszikus elmélet szerint a piac fegyelmez, de a hálózati hatások hatalmas „lock-in”-t hoznak létre, így válnak a platformok infrastrukturális elemmé: nem lehet kilépni a közösségi médiából anélkül, hogy az ember társadalmilag elszigetelődne [46].

A jogi felelősség tekintetében a nemzeti jogrendszerek hatékonysága korlátozott. Miközben az Egyesült Államokban az adminisztráció meglehetősen barátságosan viszonyul a nagy technológiai vállalatokhoz, és kedvezően áll ahhoz, hogy immunitást biztosítson a platformoknak a felhasználói tartalmakért való felelősség alól, az Európai Unió, elméletileg, harcban áll a Big Tech cégekkel. Az EU Adatirányelve (*Data Act*), a Digitális Szolgáltatásokról szóló rendelet (DSA), valamint a Digitális Piacokról szóló rendelet (DMA) az Európai Unió digitális szuverenitásának megerősítését célozza, miközben fenntartja a felhasználói kontrollt és az adatvédelmet. A gyakorlatban azonban e szabályozási kísérletek hatékonysága rendszerszinten korlátozottnak bizonyul: erre példa, hogy 2026 májusában az EU-tagállamok és az Európai Parlament törvényhozói megállapodtak a mesterséges intelligenciára vonatkozó mérföldkőnek számító szabályok enyhített változatáról, beleértve azok bevezetésének elhalasztását is [47]. Ez az eset paradigmatikusan illusztrálja a *regulatory capture* mintázatát: a szabályozó intézmények – még a viszonylag erős mandátummal és technikai kapacitással rendelkező EU is – a szabályozás alá vonni kívánt iparág strukturális nyomásának engednek, részben az iparági szakértelem aszimmetriája, részben a globális versenyképesség retorikája miatt. A foreclosure-mintázat itt intézményi szinten reprodukálódik: a szabályozás *lehetőségfeltétele* maga válik korlátozottá.

Természetüknél fogva a transznacionális vállalatok meghaladják a nemzeti joghatóságokat: a tőke mobil és transznacionális, míg a demokrácia területi és korlátozott, így a globális kapitalizmus és a nemzeti demokrácia között alapvető és folyamatos feszültség áll fenn [48; 49].

[45] Brown, W. (2015): *Undoing the Demos: Neoliberalism's Stealth Revolution*. New York: Zone Books. [Lásd még [8].

[46] van Dijck, J.–Poell, T.–de Waal, M. (2018): *The Platform Society: Public Values in a Connective World*. Oxford: Oxford University Press.

[47] *EU delays key AI rules in watered-down deal*. Cybernews. <https://cybernews.com/ai-news/eu-soften-ai-timeline-big-tech-winn/>

[48] Streeck, W. (2014): *Buying Time: The Delayed Crisis of Democratic Capitalism*. London: Verso.

[49] Slobodian, Q. (2023): *Crack-up Capitalism: Market Radicals and the Dream of a World Without Democracy*. New York: Metropolitan Books.

[41] Srnicek, N. (2017): *Platform Capitalism*. Cambridge: Polity Press.

[50] Schiller, D. (2014): *Digital Capitalism: Networking the Global Market System*. Cambridge, MA: MIT Press.

[51] Golumbia, D. (2016): *The Politics of Bitcoin: Software as Right-Wing Extremism*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

[52] Weaver, N. (2018): *Risks of Cryptocurrencies*. *Communications of the ACM*, 61., (6.), pp. 20–24.

[53] Marlinspike, M. (2022): *My First Impressions of Web3*. <https://moxie.org/2022/01/07/web3-first-impressions.html>

Reformjavaslatok és strukturális korlátok

A digitális architektúra és a deliberatív demokrácia közötti foreclosure-viszony diagnózisa elkerülhetetlenül felveti a kérdést: mit lehet tenni? A szakirodalomban létező reformjavaslatok spektruma négy fő kategóriába sorolható, amelyeket itt elsősorban azzal a céllal mutatunk be, hogy strukturális korlátaikat azonosítsuk, hisz az átfogó normatív értékelés egy önálló dolgozat tárgya lehetne.

A *liberális megoldások* az algoritmikus átláthatóságot, az adathordozhatóságot és az interoperabilitást, valamint a tartalommoderálás szabályait részesítik előnyben. A nagyobb átláthatóság érdekében szükséges intézkedések közé tartozik a független algoritmus-auditok kötelezővé tétele. Ezek azonban számos korláttal rendelkeznek: az algoritmusok üzleti titoknak minősülnek, és még a teljes átláthatóság sem garantálja a felelősségre vonhatóságot.

A *szociáldemokrata megoldások* közé tartozik a szigorú szabályozás és a platformok közszolgáltatásként való kezelése. Az EU-s DSA és DMA a demokratikus szabályozás legambiciózusabb kísérletei. A DSA átláthatósági kötelezettségeket, vitatási mechanizmusokat és felelősséget ír elő rendszerszintű kockázatokért. Ugyanakkor a kritikusok figyelmeztetnek: a szabályozás éppen az oligopóliumot erősítheti azáltal, hogy a kisebb versenytársak számára túlzott megfelelési költségeket szab.

A *radikális demokratikus megoldások* a platformok állami tulajdonba vételét vagy kooperatívakká alakítását javasolják [41; 50]. Nyilvánvaló ellenérv az állami cenzúra és a politikai elfoglalás kockázata. A platformok kooperativizálása demokratikus tulajdont és kontrollt biztosítana a felhasználók számára. A fő korlát itt a skálázhatóság, mivel a kooperatívák hajlamosak kicsik maradni.

A *technológiai megoldások* a decentralizáció illúzióját kínálják, a minimális állami beavatkozást és a maximális egyéni szabadságot hirdetve a digitális térben. A cyber-libertarianizmus vagy technolibertarianizmus azonban nem mentes a jogos kritikáktól [51; 52]. A gyakorlatban a „decentralizált” rendszerek hajlamosak újracentralizálódni [53].

Mindegyik kritikai vizsgálata egy alapvető feszültséget tár fel: a mérsékelt reformokat a vállalati hatalom könnyen elfoglalhatja vagy kikerülheti, míg a radikális átalakítások politikai megvalósíthatósági és autoriter kockázatokkal szembesülnek. Ez a feszültség azt sugallja, hogy a probléma nem pusztán technikai vagy jogi, hanem mélyebb ellentmondásokat tükröz a globális kapitalizmus és a nemzeti demokrácia között.

Ez az a feszültség, amelyet a kortárs politikai gazdaságtan kritikai irodalma [48; 49] pontosan a kapitalizmus és a demokrácia szerkezeti konfliktusaként diagnosztizál. A reformjavaslatok kritikus vizsgálata megerősíti az ellehetetlenülési tézist: a meglévő politikai-gazdasági keretek között egyik megközelítés sem képes visszaállítani a deliberatív demokrácia lehetőségfeltételeit anélkül, hogy ne szembesülne saját strukturális korlátaival.

A demokrácia ellehetetlenülése?

A dolgozatban felvetett kérdésekre adott válaszok egy nem meglepő konklúzió felé mutatnak. A kortárs digitális nyilvánosságot transznacionális magánszereplők ellenőrzik, és úgy van felépítve, hogy profitot termeljen és hatalmat biztosítson, nem pedig a demokratikus önkormányzás elősegítésére. Ugyanakkor, erősen ellenálló a hagyományos demokratikus felelősségre vonási mechanizmusokkal szemben.

Ez a demokratikus szuverenitás válságát jelenti: a *demos* elvileg szuverén, de a gyakorlatban nem irányítja azt az infrastruktúrát, amelyen keresztül önmagát kormányozhatná.

Ebből több elméleti lehetőség adódik. Az első: a digitális architektúra reformja a demokratikus kompatibilitás érdekében. A második lehetőség annak elismerése, hogy a deliberatív demokrácia mindig is csak meg nem valósult ideál volt. A poszt-demokratikus [7] és agonisztikus [9] modellek pontosan ezt a felismerést rögzítik. A harmadik variáns a demokratikus pesszimizmus útját követi, más szóval az ellehetetlenülés elismerését és az átmenetet a posztdemokratikus formák vagy a soft autoritarizmus felé [54; 55].

A *soft autoritarizmus* fogalma itt magyarázatot igényel, mivel a kortárs politikai filozófiában különös jelentőséget nyer. Eltérően a klasszikus diktatúrától, amely a demokratikus intézményeket nyíltan felszámolja, a *soft autoritarizmus* – vagy ahogyan az összehasonlító politikatudomány nevezi: a *kompetitív autoritarizmus* [55] – formálisan megőrzi a demokratikus kereteket (választások, pártrendszer, alkotmány, sajtó, etc.), miközben azok érdemi működését rendszerszinten kiüresíti. A választások megrendezésre kerülnek, de a média torzítása, a választási rendszer manipulációja, a bíróságok befolyásolása és az ellenzék szelektív megfélemlítése vagy hiteltelenítése gyakorlatilag kiszámíthatóvá teszi az eredményeket.

[7] Sartori, G. (1997): *Homo Videns: Televisione e Post-pensiero*. Rome: Laterza.

[9] Sunstein, C. R. (2007): *Republic.com 2.0*. Princeton: Princeton University Press.

[54] Keane, J. (2020): *The New Despotism*. Cambridge: Harvard University Press.

[55] Levitsky, S.–Way, L. A. (2010): *Competitive Authoritarianism: Hybrid Regimes after the Cold War*. New York: Cambridge University Press.

[45] Brown, W. (2015): *Undoing the Demos: Neoliberalism's Stealth Revolution*. New York: Zone Books. [Lásd még [8].

Egy látszólag demokratikus diskurzus megőrződik, de elveszíti normatív tartalmát: a hatalom a demokratikus szókinccset *elfoglalja*, nem pedig elveti. Pontosan ez teszi e rezsiformát különösen relevánssá a digitális nyilvánosság elemzése szempontjából: a digitális architektúra nem az autoriter elnyomás eszközeként működik a klasszikus értelemben, hanem a demokratikus formák strukturális kiüregesítésének közegeként, ezért a *soft autoritarizmus* nem külső fenyegetés a digitális demokráciára, hanem annak egyik lehetséges belső *teleológiája*.

A digitális nyilvánosság és a demokrácia kompatibilitásának kérdésére adott válasz végső soron attól függ, mit értünk demokratikus kormányzás alatt. Ha elfogadjuk a habermasi racionális-kritikai diskurzus normáit, a válasz egyértelműen negatív: a jelenlegi digitális architektúra strukturálisan ellehetetleníti a demokrácia lehetőségfeltételeit. Ha azonban minimális mércéket alkalmazunk, a kompatibilitás empirikus kérdéssé válik. Biztosnak látszik, hogy a jelenlegi architektúra nem semleges és nem is elkerülhetetlen. Nem demokratikus elveket, hanem politikai-ideológiai és gazdasági imperatívuszok által vezérelt tervezési választásokat tükröz. A központi normatív kérdésre válaszolva - ki ellenőrzi a nyilvánosság architektúráját, kinek az érdekeit szolgálja, és milyen demokratikus mechanizmusokkal tehető felelősség - a helyzet hasonló a kapitalizmus „aranykorához”, amikor a vállalatok felelősség nélkül irányították az infrastruktúrát.

A nyitott történelmi kérdés az, hogy a kortárs demokráciák képesek lesznek-e kialakítani azt az intézményi kapacitást és politikai akaratot, amely a demokratikus kontroll (ha egyáltalán létezett) visszaállításához szükséges az új nyilvánosság fellett, vagy a posztdemokratikus kormányzás egy formájának megerősödését fogjuk látni, ahol a demokratikus formák fennmaradnak, de a tartalmat kicsavarja az algoritmusok hatalma és a tech-vállalatok politikai hatalommal való összefonódása. Ez a képtelenség önmagában a kortárs *soft autoritarizmus* meghatározó jellemzője lehet: egy olyan rezsimé, amely a demokratikus diskurzus elfoglalásán keresztül működik, nem a nyílt megtagadásán, stratégiaileg váltogatva a regiszterek között az ellenzék semlegesítése érdekében. A neoliberális racionalitás csendes forradalmának diagnózisa [45] pontosan ezt a folyamatot ragadja meg: a *demos*-t magát üríti ki belülről.

A kérdés tehát nem csak az, hogy a demokrácia kifakulóban van-e, hanem az, hogy a kortárs digitális architektúra strukturálisan ellehetetleníti-e azokat a feltételeket – racionális közvetítés, közös episztemikus tér, az érvek időbeli érése, a fenntartott figyelem, a védett magánszféra –, amelyek mellett a deliberatív demokrácia egyáltalán működhetne.

Ha igen, akkor a feladat nem az üres forma feltöltése, hanem a lehetőség feltételeinek újraépítése, vagy annak elismerése, hogy ezek a feltételek talán soha nem álltak fenn maradéktalanul. Ez a felismerés egyszerre összeköti és meghaladja a poszt-demokratikus kiüresedési diagnózist [7; 45] és az agonisztikus kritikát [9]: az előbbit azzal, hogy a probléma nem az üres forma, hanem a forma lehetőségfeltételeinek strukturális elzárása; az utóbbit azzal, hogy elfogadjuk a deliberatív ideál mindenkori counterfaktualitását, miközben ragaszkodunk hozzá, hogy a *lehetőség* fenntartása maga normatív tét.

Végző soron a nyilvánosság átalakulása az ókori agorától a kortárs digitális platformokig nem pusztán progresszív vagy regresszív folyamat, hanem a politika minőségi változása: a fizikai jelenlétből kapcsolatba, az érvelésből érintettségbe, és a pluralizmusból polarizációba váltva.

Még a technológiailag óvatosan optimista hangok is - a „kibővített deliberáció” (*augmented deliberation*) lehetőségét védő álláspont [56] vagy a digitális fenyegetésekkel szembeni intézményes védőkorlátok (*guardrails*) kidolgozásában a kiutat látó megközelítés [57] - egyetértenek abban, hogy az algoritmusokra hárított felelősség önmagában értelmezhetetlen kategória. De ha a demokrácia ellehetetlenülne, akkor a felelősség nem róható az algoritmusokra, de a megmentése sem tulajdonítható a technológiának. Egyik irányban sem kínál a technika önmagában normatív megoldást. A demokrácia kortárs formáját és jövőjét az fogja valójában meghatározni, hogy a demos mennyire lesz képes mindkettőt - a demokráciát és a technológiát - egyszerre kormányozni, és újraépíteni azokat a strukturális feltételeket, amelyek mellett a deliberáció egyáltalán értelmes politikai gyakorlat lehet. De az is megeshet, hogy időközben a demokrácia észrevétlenül ellehetetlenült, miközben az emberiség az új technológiákkal van elfoglalva. Egyáltalán, ha valaha is igazán létezett...

[7] Sartori, G. (1997): *Homo Videns: Televisione e Post-pensiero*. Rome: Laterza.

[9] Sunstein, C. R. (2007): *Republic.com 2.0*. Princeton: Princeton University Press.

[45] Brown, W. (2015): *Undoing the Demos: Neoliberalism's Stealth Revolution*. New York: Zone Books. [Lásd még [8].

[56] Altman, D. (2026): *The AI Democracy Dilemma*. *Journal of Democracy*, 37., (1.), pp. 32–44. DOI: <https://doi.org/10.1353/jod.2026.a977942>.

[57] Kreps, S.–Kriener, D. (2023): *How AI Threatens Democracy*. *Journal of Democracy*, 34., (4.), pp. 122–131. DOI: <https://doi.org/10.1353/jod.2023.a907693>.